

«حسینی سعدی زمان» پیشتاز مرثیه سرایی ترکی مستند

نویسنده: محمد طاهری خسروشاهی

مترجم:

نوحه‌سرایی در آذربایجان بدین دلیل که این سامان خاستگاه حکومت شیعی در ایران است، از جایگاه ویژه‌ای در تاریخ مرثیه‌سرایی ایران برخوردار می‌باشد. از اواسط سده دوازدهم هجری که آخوند ملا محمدحسین مراغه‌ای متخلص به دخیل، ادبیات نوحه‌ترکی را به حالتی مدون و نظام‌مند درآورد، کسانی چون سیدعظیم شیروانی، میرزا محمدتقی قمی دربندی، ذلیل تبریزی، دلریش، روفه‌گر، حقیر خویی و ابوالحسن راجی و... تداوم بخش و سلسله‌الذهب بزرگان مرثیه‌سرایی در آذربایجان شدند.

در سده اخیر یکی از مرثیه‌پردازان توانای تبریز که در نضج و روند نوحه‌سرایی نقش موثری داشته، مرحوم استاد سیدرضا حسینی متخلص به «سعدی زمان» می‌باشد که علی‌رغم فرط اشتها، تاکنون در بررسی نقش چشمگیر وی اقدامی صورت نگرفته است.

شادروان حسینی سعدی زمان در نشر نوحه‌ترکی مقام والایی دارد به گونه‌ای که بسیاری از شاعران مرثیه‌پرداز و معاصر آذربایجان که اینک دوران کهن‌ت عمر را می‌گذرانند، تشخص نوحه‌های عاشورایی خود را مدیون آن شاعر بزرگ هستند و به اصطلاح دنباله‌رو سبکی هستند که حسینی سعدی زمان پی افکنده است.

رحیم نیک‌بخت که پژوهش‌های ارزنده‌ای در شناخت و تحلیل مرثیه‌های آذربایجان دارد، مهمترین ویژگی نوحه‌های حسینی سعدی زمان را «مستند سرایی» او تشخیص داده است. پیش از حسینی سعدی زمان، در ادبیات مرثیه‌سرایی، تکیه بر مقاتل سیدالشهداء، و منابع موثق عاشورایی چندان مورد توجه نبود. به همین دلیل در نوحه‌های این دیار در برخی موارد گاه با اشعار سست و ضعیف که پشتوانه روایی محکم و مستندی ندارد، مواجه می‌شویم که متأسفانه گاه در مواردی مورد استفاده مداحان نیز قرار می‌گیرد.

در این میان استاد حسینی سعدی زمان به عنوان پیشتاز شاعران نوحه‌سرایی آذربایجان، اقدام به بنیاد «نهضت پیرایش تحریفات از نوحه‌ها و مرثیه‌ها» نموده، ادبیات نوحه را در این منطقه وارد مرحله جدیدی می‌کند.

حسینی سعدی زمان با توجه به تحصیلات عالی‌ه حوزوی و دینی، آشنایی گسترده‌ای با کتب مقتل داشت و این اطلاعات موثق را با ذوق شاعرانه خدادادی پیوند زده، شاهکارهای بی‌بدیلی آفریده است.

استاد حسینی سعدی زمان به عنوان «پیرایشگر تحریفات در نوحه آذربایجان»، غالباً اشعار خود را با نوعی تغزل آغاز می‌کند و پس از بیان چند بیت در توصیف عشق و مقدمه، به تبیین و شرح مصائب حضرت سیدالشهداء می‌رود.#

بهره‌گیری از دقایق لطیف شعری و آرایه‌های ادبی، اعم از جناس، ایهام، لف و نشر، تلمیح و... در اشعار حسینی سعدی زمان به طور چشمگیر مشاهده می‌شود؛ اگر چه به نظر نگارنده، دیگر شاعر همشهری یعنی مرحوم «ذهنی زاده»؛ در این خصیصه، بر حسینی سعدی زمان «تقدم فضل» دارد.

از دیگر ویژگی‌های نوحه‌های سعدی زمان می‌توان به تشخیص ویژه سبکی او اشاره کرد. این تشخیص سبکی، از رهگذر پیوند مفاهیم حماسی حادثه کربلا و شیوه بیان عاطفی و تصویری به وجود می‌آید. یعنی شاعر صحنه‌های حماسی کربلا را با تاویلاتی از مصائب آن ماجرا درهم آمیخته، دست آخر با چاشنی طبع تیز خود پیوند می‌زند و شاهکار می‌آفریند:

علی اکبر ننجه لایلا، سنون تک گلدن آیریلسون
جفای خاریله مشکلدی گل، بلبل دن آیریلسون
گوزوم یاشی آخار دریا کیمی دایم بو سوداده
سینیق کشتی کیمی جسمیم قالبوب ذخار دریاده
وصالون بیر سینیق فلکه، علی ساحلدی دنیاده
یتوبدور ساحله ایمدی، ننجه ساحلدن آیریلسون

مرحوم حسینی سعدی زمان، غالباً در «هامش» آثار و کتاب‌های مرثیه خود نام و مأخذ و منابع مورد استفاده اش را ثبت می‌کرد و این از ویژگی‌هایی بود که بعد از حسینی، برخی از شاگردان مکتب شعری اش آن را تداوم بخشیدند؛ متأسفانه «ذکر منابع» اینک در آثار شاعران نوحه پرداز، کمتر مشاهده می‌شود. سعدی زمان بر آن بود که کلمات قصار ائمه اطهار (ع) را با بیان منابع آن‌ها، در قالب شعر به نظم آورد، منتها بیماری مانع از این امر شد تا این که استاد، جان به حضرت دوست تقدیم کرد.

زندگی نامه

سیدرضا حسینی (سعدی زمان) در سال 1289 شمسی در خیابان منجم تبریز به دنیا آمد. او پس از اتمام دوران ابتدایی تحصیلات به فراگیری ادبیات عربی، فارسی و علوم و معارف اسلامی پرداخت و همزمان در اداره ثبت اسناد تبریز مشغول به کار شد. از همان عنفوان جوانی به حلقه تدریس استادان علوم انسانی و دینی راه یافت و در تاریخ، منطق کلام، علم معانی و بیان و لغت مطالعات گسترده‌ای به انجام رسانید. نخستین بارقه‌های شاعری از 14 سالگی در وی دیده شد و با انتشار نخستین آثارش تحت عنوان «کنزالحسینی» اعجاب هم‌عصران را برانگیخت.

حسینی سعدی زمان در عین برخورداري از طبعی لطیف و ذوقی سرشار، هرگز زبان به مدح کسان نیالود و تنها در رثای سالار شهیدان شعر گفت:

نه بهر پول به هر پست فطرتي مداح
 نه در حضور کسی، خاک آستانم من
 بر آن سرم که نباشم رهین منت خلق
 بر آنچه دوست رضا شد، «رضا» بر آنم من
 به دل محبت سلطان دین علی دارم
 غلام «شاه جهان»، «سعدی زمانم» من

این شاعر توانای آذربایجان، سرانجام پس از سال‌ها تحمل بیماری شامگاه روز یکشنبه 15 تیرماه 1365 برابر 28 شوال 1406 قمری در تهران درگذشت و در جوار حضرت عبدالعظیم حسنی مدفون شد.

#

آثار سعدی زمان

1) کنزالحسینی: این کتاب نخستین اثر شاعر است. پس از چاپ و انتشار این اثر بود که سواد شعر سعدی زمان دست به دست گشت و نام او بر سر زبان‌ها افتاد. این کتاب در دو مجلد منتشر شده است.

2) چهارده معصوم حسینی: شاعر در این اثر زندگی‌نامه و شرح حیات ائمه اطهار (ع) را با استناد به کتب معتبر روایی و به نقل از منابع اهل تسنن و تشیع به نظم کشیده است. این اثر از لحاظ جامعیت و نیز استناد به آثار مهم تاریخ اسلام، یکی از مهم‌ترین کتاب‌های مرثیه‌سرایی به شمار می‌رود.

3) لمعات حسینی: این اثر اگر چه جامعی از آثار فارسی و ترکی سعدی زمان است، لیکن عمدتاً اشعار فارسی شاعر را در بردارد. در این اثر بخش عمده‌ای از آثار حسینی که تضمینی از شاعران بزرگ فارسی همچون سعدی شیرازی، جامی، وصال شیرازی و... می‌باشد، به چاپ رسیده است.

4) نجوم درخشان: این اثر در دو جلد منتشر شده و آثار فارسی حسینی را در بردارد. بسیاری از غزلیات حسینی در این اثر، متأثر از سعدی و حافظ است.

5) آثار الحسینی: در اواخر عمر شاعر و در دو جلد منتشر شده است.
 6) بهترین اشعار در مناقب آل اطهار (ع): این اثر که در حال حاضر بسیار نادر است، دربرگیرنده گزیده‌ای از اشعار شاعران مرثیه‌پرداز از آذربایجان است که به اهتمام استاد سعدی زمان گزینش شده و به چاپ رسیده است.

7) بهار بی‌خزان: بسیاری از نوحه‌های جانسوز و معروف استاد سعدی زمان در این اثر وزن به چاپ رسیده و تبلور دهنده مقام والای شاعری او شده است.

سخن را با گرامیداشت مقام والای یکی از شاگردان مکتب شعری سعدی زمان مرحوم استاد محمد عابد که چندی پیش رحلت کرد و با بیان چند بیتي از اشعار استاد حسینی که زبان حال حضرت صاحب الزمان (عج) در سوگ امام حسن است، به پایان می‌برم. عابد بزرگ نیز در مستندسرایی سهمی بسزا داشت.

گنجه‌گوندوز حسینه حضرت صاحب زمان آغلار

بو نوعيله اندر ندبه، گلر فریاده قان آغلار

قلک تاخیره سالدی اولمادیم دنیاده یا جدآ

گليديم تك قالان وقته، سنه امداده يا جدا.
گچيديم شوقيله باشدان، انديديم جانيمي قربان
جهاد ايلوب باتيديم قانيمه دعواده يا جدا
ديار كربلاده اولمايم بو فيضه من نايل
اونا قيلام عوض، گلم اولنجه داده يا جدا...
«حسيني» يا حسين دلتنگ اولوب طعن و شماتتدن
امادور قيل توجه، وئرصله دنياده يا جدا

چاپ